

TEK DUNYA ÇOK İNANÇ
DİYALOĞA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Editörler:

Mahmut Aydın & Süleyman Turan

hitabevi

HİTABEVİ YAYINLARI-6
ISBN 978-605-63667-6-5

© Hitabevi, Mayıs 2013
Tek Dünya Çok İnanç | Mahmut Aydın & Süleyman Turan

Genel Yayın Yönetmeni
Erdal Eş

Sayfa Düzeni
Hitabevi

Kapak Tasarımı
Uğur Polat

Baskı
Tarcan Matbaası
Zübeyde Hanım Mahallesi, Samyeli Sokak No: 15
İskitler-Ankara
Tel: 03123843435

Basım Tarihi Mayıs 2013

Hitabevi Basım Yayın Dağıtım /Erdal Eş
Bayındır Sk. No: 27/28
Kızılay-Çankaya -Ankara
Tel: 0312 4355566
erdales@hotmail.com

Diyalogda Birlikte Çaba Göstermek: Tefekkür ve Eylem İçin Bir Müslüman-Hıristiyan Çağrısı*

Dünya Kiliseler Birliği
çev. Mahmut Aydın

Bu doküman, Dünya Kiliseler Birliği ile Müslüman kuruluşlar ve diyalog konusuna tahsis edilmiş dergiler de dâhil olmak üzere öteki ortaklar tarafından ortaklaşa yayımlanmıştır. Umut edilir ki, geniş kitleler tarafından okunur ve tartışmalarda ve eğitim programlarında kullanılır. Bu doküman, Kasım 2000'de Hollanda'nın Amersfoort kendinde düzenlenen Hıristiyan-Müslüman toplantısının bir ürünüdür. Dünya Kiliseler Birliği tarafından tertiplenen bu toplantı, 1991'den beri bu organizasyonun çeşitli Müslüman-Hıristiyan diyalog teşebbüslerinin envanterini çıkarmıştır. Son dokuz yıl boyunca, Hıristiyan-Müslüman dini liderler, eğitimciler ve diyalog eylemcileri din, hukuk, toplum, insan hakları, din özgürlüğü, toplum hakları, misyon, davet ve müşterek gerginlikler gibi dikenli bazen de ihtilaf yaratan konuları masaya yatırarak tartışmıştır. İşte bu doküman, büyük oranda bu tartışmalarda ortaya çıkan sorulara, bu sorular üzerinde yapılan müzakerelere ve çıkarılan sonuçlara dikkat çekmektedir.

Diyaloğun Tarihi: Envanter

1- Son onüç yıldır, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında yeni bir anlayışın tesisine yönelik bazısı taraflarca müzakere edilmiş pek çok çaba görmüştür. Bu çabalar, eğitim ve araştırma gibi geniş diyalog alanlarında dikkate değerdir. Hıristiyan-Müslüman ilişkileri tarihsel olarak çatışmayla damgalanmıştır. Sıkça iddia edildiği üzere, özellikle batıda Hıristiyanların, İslam ve Müslüman dünyayla ilişkilerini yeniden düşünmeyi arzu etmelerine kadar herhangi bir değişim meydana gelmedi. Ökümenizmin gelişmesi, Hıristiyan misyonunun eleştirel olarak yeniden ele alınması ve toplumların artan bir şekilde çoğulcu bir yapı kazandığının farkına varılması, diyalog yolunda yeni bir çağ-

* "Striving Together in Dialogue: A Muslim-Christian Call to Reflection and Action", <http://www.wcc-coe.org/wcc/what/interreligious/striving-e.html>
Not: Toplantı sonucunda ortaya konulan dökümanda veriler maddeler halinde sıralanmaktaydı. Metnin çevirisinde dökümana sadık kalınmıştır (ed.n.).

rının temel sebebi olmuştur. Hıristiyan ve Müslümanlar arasında geçmişte yaşanan çatışma ve mücadeleler artık polemik olarak görülmektedir.

2- Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinin karmaşık/kompleks tarihinin pek çok rekabet, çatışma ve savaşa tanıklık ettiği doğrudan, yaşam ve benzer şekilde fikir alanında zengin ve verimli karşılaşmaların olduğu çoğunlukla unutulmaktadır. Ne yazık ki tarihsel belleğimizin özelliklerinden biri, çatışmaların barışçıl tecrübeleri gölgelemesi ve suçlamaların da anlayış seslerini boğması yolu olmuştur. Farklılık idrakleri ortak veya paylaşılan prensiplerin yerini aldığında benzer şeyler, dinsel görüşler düzeyinde meydana gelmektedir.

3- Geleneksel âlemler kendi kendine yeterdi. Öteki dinlere yönelik dışlayıcı ve indirgemeci tutumlar hüküm sürmekteydi. Ancak İslam tarihi özellikle Arap-İslam medeniyetinin teşekkül dönemi, Hıristiyanların, sunmaya istekli ve gayretli oldukları çeşitli katkıları talep etme ve entegre etme konusunda kayda değer bir meziyet olduğuna tanıklık etmektedir. Bilim ve felsefenin çeşitli alanlarında, bilginin naklinde ve geliştirilmesinde aktif olarak hizmet gören Hıristiyanlar, sadece kendi geleneklerini savunmacı bir tutum içinde kalmayarak, vahiy ve akıl konularında Müslümanlarla diyaloga da girmişlerdir. Değişen sosyal ve ekonomik baskılara rağmen insanlar arasındaki temaslar, fikir alış-verişleri ve işbirliği asla bozulmamıştır.

4- Modern dönemlerde ve pek çok ülkede kültürel bağlamda kök salan, ortak menfaat ve kader birliği tarafından kuvvetlenen ve yeni bir politik düzenin kurallarıyla şekillenerek su yüzüne çıkmış milli kimlikler, Hıristiyan ve Müslümanları birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Yeni ilişkiler geleneksel engelleri ortadan kaldırmıştır. Onlar, zorunlu olarak kendileriyle tezat teşkil etmeksizin dinsel birlikteliklerin oluşturduğu ilişkilerden ayrıydı. Bu ilişkiler bazen milli dayanışmaya öncelik vermiş ve dinlerarası diyaloga olan ihtiyacı azaltmış/asgarileştirmiştir. Bazı evrelerde diyalogda açık hale gelen dinsel kimliğin, milli kimliği tehdit edebileceğinden korkulmuştur.

5- Global ölçekte ulusal kurtuluş/özgürleşme ve sömürüden kurtulma süreci, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında daha adil/insafli bir ilişkiyi tercihe doğru evrilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, dinsel dünya görüşleri dinsel çoğulculuğun yayılan gerçekliğine daha bir duyarlılık göstererek evrenselci ve hümanist fikirlerle etkili olmaktadır. Hıristiyanlar kendi adlarına sahip oldukları kendi öz-anlayışları için onun önemini tanımlayarak bu gerçekliğe karşılık vermek zorundaydılar. İyimser olarak bu yanıt, yeni fikirlerin ve yirminci yüzyılın altmışlı ve yetmişli yılları boyunca diyalog konusunda yetkili kilise metinlerinin ve çeşitli tipte diyalog ilkelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Benzer şekilde pek çok Müslüman da diyalog fikrini idame ettirmiş ve çeşitli diyalog girişimlerine aktif olarak katılmıştır. Onlar Kur'an'ın diyalogla ilgili çağrısı üzerine vurgu yapmışlar ve bazı durumlarda bu çağrıya yanıt vermede Müslümanların öncü muhataplar olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

6- Aynı zamanda diyalog [taraflar arasında] ihtilaflar da üretmiştir. Elbette ki diyaloga muhalefet/karşı çıkma, ne teolojik duruşlara ne de diyalogun geçerliliğini ve değerini değerlendirmeye hasretilmişti. O, muhatapların, tartışma konularının ve ortak eylem alanlarının tespitini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Diyalog, hem mukavemet hem de tereddütle yüz yüzeydi. Geleneksel öz-anlayışın yeniden ele alınıp düşünüleceği ve tarihin pençesinden kurtarılacağı beklentisi, evrensel olarak kabul görmemişti. Müslümanlar ne tüm çatışmaları ve yanlış idrakleriyle geçmişini bir kenara bırakabilir, ne de Kiliselerin kendilerine yönelik niyetlerine şüphe yerine güvenle bakabilirler. İlaveten, ekonomik, politik ve kültürel güç ilişkilerindeki değişimler, partizan menfaat ve bir muhatabın öteki üzerindeki eleştirilen tahakkümünden tamamen beri olarak diyalogun, amaçlandığı anlamda kullanılması gerektiğini teminat altına almada yeterli değildir.

7- Diyaloga yapılan pek çok itiraz ve ona yönelik çekinceler arasında özellikle bir tanesi altı çizilerek belirtilmeye değer. Belirli bir

toplumda müşterek ilişkilerin yerel bağlamının çoğunlukla daha geniş çaplı diyalogu yersiz kıldığı konusunda ısrar edenler vardır. Diğerleri diyalogun eşit olmayan güç ilişkileri için bir kılıf olarak veya ifade edilenlerden farklı amaçları gizleyen bir manipülatif unsur olarak fonksiyon gördüğünü ileri sürmektedir. Münakaşadan yorgun düşen ve herhangi bir karşılıklı tahkikat ve sorgulamadan endişeye etmeye meyledenler vardır. Dördüncü olarak diyalogu hakikaten taviz verme ve ilahi çağrı olan misyon veya davete bir ihanet olarak görenler vardır. Beşinci itiraz ise, önyak olanların niyeti öyle olmasa da aslında diyalogun misyonun daha sofistike bir şekli olduğu ileri sürmektedir.

8- Diyaloga itirazlar sık sık katılımcıların mümessillikleri konusu sorgulanarak daha da alevlendirilmektedir. Diyalog, ona muhalif olanlar tarafından, diyaloga alakadar olanların temsil yetkisine sahip kişiler olmadıklarından dolayı elit ve marjinal kişiler kaldıkları iddia edilerek kolayca reddedilmektedir. Mümessillik sorunu diyalogun etki ve tesir gücüne bağlıdır. Diyalog sürecindeki ortakların özellikle güçlü bir şekilde kendileriyle özdeşleşmiş görüldüğünde kendi toplumlarına bağlı olmaları beklenmektedir. Ancak bu kiliselerin ve hatta daha çok onların Müslüman muhataplarının/karşılıklarının oldukça nadiren merkezleşmiş kurumlar olduğu gerçeğini gözartı etmektedir. Onlar, gerçekçi olarak özellikle dinlerarası diyalog gibi konular bahis konusu olduğunda inançlılar üzerinde tartışmasız bir otorite iddiasında bulunmazlar. Diyalog sürecindeki ortaklar etkilerinin sınırlı olduğuna işaret ettiğinde çabaları geçersiz olarak görülebilir. Ancak en azından sembolik olarak onlar toplumlarında temayüz eden tutumlarla ilgili eleştirel olmayı seçseler bile kendilerini sorumlu olarak görmeye devam ederler.

9- Siyasi ve benzeri diğer mevcut gelişmelerin güvensizlik ve düşmanlık üzerine dayalı yeni tutumları tehdit edebildiğini tekrarlamak gereksizdir. Bu durum Hıristiyan ve Müslüman ilişkilerinin gözden geçirilmesinde ve diyalog ve işbirliği konusundaki önceliklerle

ilgili yeni bir ivedilik yaratmaktadır. Bu konuda son on yılların sabırlı çalışmalar, itibar edilir bir kaynaktır. Bu çalışmaların değerini ölçmek mümkün değildir. Sayısız yerel, ulusal ve uluslar arası tecrübe bunu tasdik etmektedir. Katılımcılar dinlerarası diyalogun, her bir dinin kendi içindeki harici diyalog tarafından bilgilendirildiği ve onu bilgilendirdiğini keşfetmiştir. Son on yıllardaki diyalog çalışmalarından öğrenilen şey, hem ümit verici hem de çağdaş gerçeklikleri dikkate alan süregelen bir diyalog için temel teşkil etmektedir.

Mevcut Durum: Tehlikeler ve İmkânlar

1- Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler çoğunlukla çok güçlü bir şekilde yerel ve bölgesel tarihlerden ve olaylardan etkilenmektedir. Ancak daha geniş gelişmeler özellikle önceleri karşılıklı kabule dayanan barışçıl ilişkilerle karakterize edilen ve stabilize olmayan toplumlara katkı sağladıklarında, önemli bir etkiye sahiptir. Deđiřimin belirsizliğinin hissedilmeye başladığı durumlarda şüpheler ve korku toplumlar arasında gerginliğe ve muhtemelen çatışmaya yol ačan durumlar tesis edebilir.

2- Dünyanın bazı bölgelerinde geleneksel ulus devlet modelinin artan bir şekilde sorgulanmaya maruz kaldığı açıkça görölmektedir. Bazı ölkeler bölünmeler yaşamakta, diğerleri ise daha büyük birliklikler/oluşumlar meydana getirmektedir. Devletler bazı amaçlar için oldukça küçükleşiren, diğer bazı amaçlar için de oldukça büyük olmaktadır. Sömürü sonrası bağımsızlıklarını kazan ulus devlet projeleri hala tamamlanmamış olan pek çok ölkede, diyalog kırılğan olmakta ve başarısızlığa uğramaktadır. Büyük güçler tarafından çizilen sınırlar çoğunlukla değişmez olarak devam etmesine rağmen, bunlar evrensel bir kabul kazanamamışdır. Bazı durumlarda onlar hala tartışmalıdır. Ortak ulusculuk iddiaları etnik, kültürel ve dilsel toplulukların, devletlerdeki bölünmelere katkı sağlarken bazen de birkaç devletin sınırlarını idare ettiği gerçeği tarafından karşılanmaktadır. Ulusal hükümetler çoğunlukla hakiki ulusal bağımsızlığın, sosyal ve ekonomik ilerlemenin vaatlerini halka sunmakta oldukça başarısız ol-

maktadır. Nitekim pek çok olayda ilk ilerlemeler tersine dönmüş ve ulusal nüfusların büyük parçaları fakirlik ve yoksulluğun derinliklerinde yüzer duruma gelmiştir. Gelişmenin resmi retorığı, milli birlik, demokrasi ve insan hakları çoğunlukla temelde farklı gerçekliklerle tezat teşkil etmiştir. Bu gibi sebeplerden dolayı siyasi kurumlar çoğunlukla meşruluk noksanlığı çekmektedir.

3- Ekonomik sürecin ve bilginin devam eden küreselleşmesi, göç, mülteci hareketleri ve ulusal sınırların ötesine uzanan ağların büyümesi sayesinde insan mobilitesindeki artmayla alakalıdır. Yerel kültürel kimlik tehdit edilmektedir. Bu durum çoğunlukla devleti daha fazla zayıflatmakta, milli ve bölgesel bağlılıklar üzerine baskı uygulamaktadır. Geleneksel engellerin ötesine geçen ve internetle ilgilen kişiler arasındaki yeni ilişkiler yerel toplumlarda çok az anlama sahip yeni bağlılıklar ve kimlikler meydana getirmektedir.

4- Devletler zayıfladığında insanlar manevi ve maddi güvenlik/emniyet için geleneksel toplumsal yapılara ve kimliklere tekrar güven duymaya sevk edilir. Buna karşılık olarak bir devlet baskıcı/zalim olduğunda geleneksel toplumsal yapılar ve kimlikler de himaye bulur. Her iki durumda daha büyük kültürel birliğe yol açan küreselleşmenin etkileri pek çok durumda hususiliğe ve temayüze yönelik bir arayışa davet eder. Böyle bir arayış geleneksel, kültürel ve dinsel kimliklerin tasdikini kolaylaştırır.

5- Her yerde "anamlı" kimlikler çok yönlüdür ve hususi ihtiyaçlara bağlı olarak çeşitlilik arz eder. Mesleki ve ekonomik güvenlik, toplumun bir şeklinde örneğin ticaret birlikteliğinde veya mesleki ortaklıkta; günlük sosyal ağlar değerinde örneğin komşuluk, fabrika veya kulüplerde; sosyal ve politik eylem bağlamında örneğin parti ve kadın gruplarında ve manevi arayışlarda örneğin dini ve ibadet eden topluluklarda bulunabilir. Ancak tüm bu çeşitli ihtiyaçlar tek bir kimlikte birleştiğinde veya ifade edildiğinde toplumsal bağlılıklar arasındaki sınırlar karşılıklı olarak dengelenmekten ziyade, karşılıklı olarak sağlamlaştırılmaktadır. Onlar içlerindeki ortak ve dışlayıcı hafızaların

geliştirilebildiği ve faal hale getirildiği kapalı toplumlar meydana getirir. Bu toplumlarda ben ve yabancı tek tipleşir ve ikincisi yani yabancı kolayca şeytanlaştırılır.

6- Böyle durumlarda toplum ölçüsünde farklılıklar çoğunluk tarafından tehdit edilen azınlık konusu olur. Bir yerde güvenlikte olmayan toplumlar siyasi açıdan güç kazanmak için ortak kimliğin paylaşılmasının idrak edildiği başka yerlerde ötekilerle ittifaklar arar. Böylece “azınlık haklarıyla” ilgili harici dikkat ve destek davet edilir. Onlar yabancı güçler tarafından otomatik müdahale için bir bahane olarak kullanılabilirler. Kendilerini bu tarz müdahaleler tarafından tehdit edilmiş olarak gören çoğunluğun parçası olan ulusal hükümetler ve siyasi hareketler azınlıklara yönelik şüphelerinin haklı çıkarıldığını ve daha derinleştini görürler. Aynı zamanda bazı hükümetler cemaatleri ve onlar arasındaki ilişkiler idare ederek, karşılıklı korku yaratarak, birini diğerine karşı mobilize ederek ve destek için bazısını askere alarak ve böylece ötekilerin güvenliğini daha fazla baltalayarak kendi güçlerini kuvvetlendirir.

7- Toplumlar kendilerini dinleriyle özdeşleştirdiklerinde veya dinleri tarafından ziyadesiyle özdeşleştirildiklerinde durum daha infilak edici bir hal alır. Dinler, bireylerin ve toplumların en derin duygularına ve hassasiyetlerine hitap eder, derin tarihsel hatıralar taşır ve çoğunlukla özellikle Hıristiyanlık ve İslam örneğinde olduğu gibi evrensel sadakate müracaat eder. Böylece din çatışma sebebi olarak görülme ve çoğunlukla sebepleri dinin dışında olan çatışmaların yoğunlaştırıcısı ve meşrulaştırıcısı olma noktasına gelmektedir.

8- Bununla birlikte son on yıllardaki bu tarz gelişmeler, dinsel arenadaki gelişmelerle çakışmaktadır. Pek çok bölgede sekülerleşmenin geriye döndürülemez süreci olarak düşünölmüş olan şeye, kamusal yaşamda dine dönüşle karşılık verilmiştir. Dinin artan politik ve sosyal görünürlüğu, Sovyet sisteminin çöküşünden önce dikkate değerdi ve sonuç olarak da güçlenmiştir. Batı’da İslam’dan “yeni bir tehdit” ve “medeniyetler çatışması” çerçevesinde bahsetmek

umumi alanda ve uluslararası ilişkilerde dinin rolünün belirli bir idrakine işaret eder. Müslüman dünyada din, batı baskısına/hegemonyasına mukavemette ve Müslümanların haklarının ve onların yeni bir dünya oluşturmaya yönelik katkı sağlamadaki yeterliliğinin tasdiki olarak gücünü tekrar kazanmıştır.

9- Hıristiyan-Müslüman işbirliği ve karşılıklı anlayışının tecrübesi büyüyüp yayılırken, bu durum Müslüman ve Hıristiyanları ilgilendiren çatışmaların küreselleşmesine meyleden önleyici süreçlerle ilgili bir reçete de ortaya koymaya başlamıştır. Bir yöredeki bir çatışmanın mahalli sebepleri ve karakteriyle birlikte, ayrı özel sebepleri ve karakteri olan diğer bir bölgedeki çatışmanın bir parçası olarak idrak ve istismar edildiği durumlar vardır. Böylece dünyanın bir bölgesindeki düşmanlıklar, diğer bölgelerdeki gerginlik durumları üzerine saçılmaktadır. Bir yöredeki şiddet eylemi diğer bir yöredeki klişeleşmiş düşmanlığın tasdik edilmesi veya dünyanın diğer bölgelerindeki intikam saldırılarını kışkırtmak için kullanılır.

10- Diyalog sürecinde Müslüman ve Hıristiyan liderler ve eylemciler, Hıristiyan-Müslüman gerginliklerini küreselleştirmeye yönelik çabalarını yoğunlaştırmamalıdır. Onlar mütemadiyen zarurlığe ve halkı heyecanlandırıcı şeylere karşı uyarıda bulunmalı ve çözümlerinin her şeyden önce mahalli sebeplere hitap ederek bulanabileceğini ifade ederek çatışmaların özel mahalli sebeplerine dikkat çekmelidir. Onlar dayanışma çağrılarına eleştirel olmayan yanıtlar verme temeline dayanarak ötekilerin çatışmalarının içine çekilmeyi reddetmeli ve bunun yerine barış, adalet ve uzlaşmanın ortak ilkelelerini uygulamaya yardım etmelidir. Böylece onlar, İslam ve Hıristiyanlığı belirli bir bölgeye ait menfaatlerin yükünden, inanç ve kanaatlerin kendi kendilerine hizmet eden yorumlarından kurtarmak için mahalli çatışmaları ayırmaya yardım edebilirler. O zaman Hıristiyan ve İslami inanç ve kanaatler insanoğlunun iyiliği, şerefi, sosyal adalet ve sivil barış konusunda ortak bir arayış içinde beşer zayıflığı ve nö-

san sosyal ve ekonomik düzenlerle eleştirel bir çarpışmanın temelini teşkil edebilir.

11- Dinsel topluluklar arasında tesis edilecek barış kültürünün diyalog kültüründe temellendiğini tekrar etmek gereksizdir. Müslüman ve Hıristiyanlar arasında her düzeyde meydana gelen son on yılların diyalogu hem bireysel hem de kurumsal olarak iki dinsel gelenek arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Yaygın kişisel dostluk ve güven ağları Hıristiyan-Müslüman çatışmaları olarak yaftalanan çatışmaların ortasında diyalog sayesinde hem zaruri hem de gerçekçi olarak barış ve adalet için ortak çaba göstermeyi sağlamıştır. Artan karşılıklı bilgi ve daha mükemmel bir anlayışa yönelik ilgi, son derece basit ve bilgiye dayanmayan önyargıların yerini almaktadır. Teolojik eğitim ve dini araştırmalar ötekini de araştırma alanlarına dâhil etmeye başladı. Daha gidecek çok yol olmasına rağmen böyle başlangıçlar gelecek için ümit vermektedir. Bu durum gelecekteki eylemler için önemli bir kaynaktır.

12- Kadının toplumda artan katılımı pek çok kadını gelişme ve sosyal adalet projelerinde Müslüman-Hıristiyan işbirliğine kanalize etmektedir. Kadınların öncü rol oynadıkları "yaşam diyalogu" tecrübeleri daha geniş çaplı diyalogdan ve Hıristiyan ve Müslümanların ortak eyleminden ayrılamaz. Daha uzun vadede din eğitimi de dâhil kadının yüksek eğitime katılımının yoğun bir şekilde artması geleksel düşünce kalıplarına ve güç yapılarına adım adım büyüyen bir meydan okuma sunmaktadır. Bu tarz meydan okuma diyalogun geleceğine esaslı bir katkıdır.

Ortak Tasdikleri Yenileme

1- Hıristiyan ve Müslümanların komşu ve eşit vatandaşlar olarak yaşadığı bir dünyada diyalog, sadece toplantıların ve konferansların bir eylemi değildir. O, ortaklar olarak, ortak alaka ve özlemlerimizi paylaşarak ve zamanımızın sorunlarına ve meydan okumalarına yanıt vermede birlikte çaba göstererek ötekiyle ilişki içinde, inanç taahhüdümüzü ikame etmenin bir yoludur. Hakiki ve gerçek diyalog

için geniş kitleler tarafından kabul edilmiş ilkeler, yeniden vurgulanma ve tasdik edilme ihtiyacı duymaktadır. Bir dizi ortak tasdik önceki tecrübelerin birikimi dikkate alınarak ve mevcut durumla ilgili Hıristiyan-Müslüman değerlendirmesi ışığı altında yenilenmelidir.

2- Farklılıklar beşeri şartlarının ve ilahi hikmetin tezahürünün doğal sonucudur. Bu tarz farklılıkların tanınmasında dinlerarası diyalog, karşılıklı anlayış ve saygıya dayanmaktadır. Diyalog her bir dinsel gelenek mensubunun öteki pahasına, kendi dinsel hakikatini ispat etmeye gayret gösterdiği teolojik bir tartışma için kullanılmamalıdır.

3- Dinlerarası diyaloga alakadar olan ortaklardan yapıcı bir diyalog tesis etmeleri için temel dinsel inançlarından herhangi bir taviz vermeleri talep edilmez. Hıristiyan ve Müslümanlar arasındaki diyalogun önemini, kendi saygın dinsel geleneklerine sadık olan ve kendi toplumlarında kök salan kişileri kendiyle iştigal etmeye sevk etme kabiliyetine bağlıdır. Diyalog, dinsel bir istidat tarafından motive edilir ve dinsel değerler üzerine tesis edilir.

4- Diyalog sürecinde kutsal kitapların bize söylediği şeyin en derin anlamı aşikar olur/açılır ve [onlar] bize yeniden konuşur. Hıristiyanlar, Tanrı'nın ötekileri sevmek suretiyle beşer eyleminde görülen komşu sevgisinin Tanrı sevgisinden ayrılmaz olduğunu dilediği şeklindeki öğretiyi tarafından motive edilmektedir (Luka 10.27; Rom., 13:9-10; Gal., 5:15; Yuh., 4: 20-21). Mesih'in sevgi öğretisi arkadaş/dost olarak gördüğümüz herkesi ve herhangi bir nedenle husumet/düşmanlık duyduğumuz tüm insanları kapsamaktadır. Bu tarz sevgi, sadece duygulu bir his değil, aynı zamanda güven duymaya ve eylemde bulunmaya yönelik bir itidir (1. Yuh. 3: 18; 4:18). Keza Hıristiyanlar diyalog sayesinde komşularına karşı yalancı tanıklıkta bulunmamayı da hatırlarlar. (Çıkış, 20:16). Diyalogda Hıristiyanlar sadece boş bir niyet gösterisi olarak değil, gerçekte bu emri yerine getirmeye kendilerini muktedir kılacak tarza diğer dinlerden olan komşularını tanıma noktasına gelirler. Mika peygamber şöyle sorar: "Ey adam, adaletli olmak/adaleti yerine getirmek, merha-

met/müşfikliği sevmek ve Rabbinle alçak gönüllü olarak yürümekten başka Rabbin senden ne talep etmektedir?”. (Mika 6:8).

5- Müslümanlar diyaloga girerken çeşitlilik ve Tanrı'nın amacıyla ilgili şu Kur'an ifadesini kabul etmektedir: "Ey insanlar biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyıp-bilmeniz için de milletlere ve kabilelere ayırdık" (Hucurât 49/13) ve "Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik (Enbiya 21/107). Çokluk, Tanrı'nın dizaynında kaydedilmiştir. "...Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi, hepinizi bir tek topluluk yapardı. Fakat size verdiği nimetler içinde sizi test etmek istedi. Öyleyse hayır işlerinde birbirinizle yarışın. Tartışma konusu yaptığınız şeylerin hakikatini o size haber verecektir". (Maide 5/48). Müslümanlar diyalog eylemleri vasıtasıyla adaleti aramaya çağrılmaktadır. Bu konuda Kur'an şöyle öğretmektedir: "Ölçüyü ve tartıyı tam yapın. Hukuken onların olan şeyden onların yoksun bırakmayın" (A'raf 7/85) ve "Ey iman edenler! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allah'a bağlılığınızda sıkı durun ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin" (Maide 5/8).

6- Bu nedenle diyalog, çatışmacı menfaat ve iddialara sahip olan gruplar arasında bir müzakere değildir. Diyalog, güç ilişkilerinin taziykleriyle sınırlanmamalıdır. Daha ziyade o, Hıristiyan ve Müslümanların umumi işlerde ortak hareket etmeye ve ortaklaşa olarak adaletin peşinden gitme, tüm insanların iyiliği adına barış ve yapıcı ilişkilere doğru ortak yetki kazanma süreci olmak zorundadır. Bu süreçte Müslüman ve Hıristiyanlar manevi kaynakları üzerinde ilerleyecektir.

7- Zihindeki bu bakış açısıyla hakiki/gerçek diyalog, farklılıkların tanınması ve onlara saygı duyulmasını ima eder. Aynı zamanda İslam ve Hıristiyanlığın ortak değerlerini keşfetmeyi ve takdir etmeyi diler. Yaratıcı bir ilişkide hem ortak noktalar hem de kabul edilmiş/tanınmış farklılıklar ihtiva edilmedikçe verimli bir karşılıklı anlayış geliştirilemez. Bu her bir dinsel toplumun kendi içindeki tartış-

malar içinde eşit derecede doğrudur. Dinler içi ve dinlerarası diyalog birbirine bağlı ve birbirini besler.

8- Diyalogda hem çeşitliliğin hem de avamların takdiri her bir toplumu hem ötekini hem de kendini daha iyi tanıyıp bilmeye muktedir kılan eğitimsel bir süreç olarak başarılabilir. Böylece Müslüman ve Hıristiyanlara eleştirel olma ve şüphe ve korlu propagandası yapmaya yardım eden ve dışlamayı haklı çıkaran pek çok karşılıklı tek tipliliklerin, önyargıların ve yanlış idraklerin üstesinden gelmede yardım edilir.

9- Ancak diyalog, iletişim veya bilgi alış-verişiyle sınırlı değildir. O, alt seviyede ve günlük yaşamda herkesi ilgilendiren ortak konularda interaksyon ve pratik düzenlemeler için fırsatlar sunmaktadır. Diyalog entelektüel izleme ve bütünleşmiş yeküne yaşam düzenlemesi getirmektedir. Ahlaki mesajların ve entelektüel izlemenin itibarının inandırıcılığı umunun iyiliği adına kapsayıcı eyleme bağlıdır.

10- Dinlerin yenilenmiş halk desteği bulduğu durumlarda/yerlerde vicdan hürriyeti konuları ve insan hakları genel olarak yeniden zuhur eder -son birkaç yıldır hassas ve ihtilafli olduğu gibi-. Bu bağlamda insan hakları ve din hürriyeti prensiplerinin bölünebilir olduğunu tasdik etmede, Hıristiyan-Müslüman diyalogu olmazsa olmaz bir katkıya sahiptir. Diyalog dindarlığın güçlerini, dinler için ve dinlerarası nefret ve çatışmaları üretmeye izin vermek yerine ummun iyiliğine /amme menfaatine doğru yönlendirmeye çağrılmaktadır. Müslüman ve Hıristiyanlar, vicdan özgürlüğünün kendi saygın inançları nazarında son derece temel olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak din özgürlüğü sadece vicdan özgürlüğünü değil, aynı zamanda dinsel değerlere ve insan gerçekliğine temel olarak kültürel ve dinsel çeşitliliği kabul etmekle uygunluk içinde yaşama hakkını da ima etmektedir. Daha geniş olarak Hıristiyanlar ve Müslümanlar diyalog sayesinde hakikaten evrensel prensiplerle kültürel olarak öznel/hususî iddialar arasında uzlaşmaya yardım eden beşerî haklarla ilgili bir söyleme katkı sağlayabilir. Böyle bir söylem hakiki olarak

kapsayıcı ve evrensel olması için saygın dinlerde temellendirilmesi gerekir.

11- Misyon ve davetin hem Hıristiyanlık hem de İslam'da temel dinsel görevler olduğu kabul edilirken, Müslüman ve Hıristiyanların tüm insanlığın maddi ve manevi iyiliğini idame ettirmesi gerekir. Pek çok misyoner eylemi ve onların kullandığı metot haklı şüpheler uyandırmaktadır. İnsani hizmetin/yardımanın gizli sebepler için yapıldığı ve insanlardan kolayca yararlanabilme avantajına sahip olduğu durumlar vardır. Bu nedenle tanıklıkla kendi dinine çevirme arasında açık bir ayırım olduğu çok önemli/can alıcı olmaktadır. O, inanç sahiplerinin ötekini ikna etme ve onun tarafından ikna edilme serbestliğinden hoşlanabildiğini ve aynı şekilde birbirlerinin dinsel dürüstlüğüne, kendi geleneğine olan sadakatine ve kendi toplumuna olan bağlılığına saygı duymasını tanımanın temelidir.

12- Diyalogda Müslüman ve Hıristiyanlar, Hıristiyanlık ve İslam'ın birbirleriyle karşı karşıya gelen tek taşlı bloklar olmadığını öğrenirler. Keza onlar dünyanın çeşitli bölgelerindeki çatışma ve gerginliklerin "medeniyetler çatışmasının" bir göstergesi olmadığını da öğrenir ve dünya çapında Hıristiyanlık ve İslam arasındaki kapalı sınırları tespit ve tayin etmezler. Mahalli düzeyde, diyalog, aksi takdirde kendi menfaatleri için dış güçler tarafından manipüle edilebilecek olan sorunların dağıtılması ve hatta çözülmesine katkı sağlayabilir.

13- Hıristiyan ve Müslümanlar adaleti, inançlarında temel bulan evrensel bir değer olarak anladığı için kişilerin dinsel kimliklerini hesaba katmaksızın baskı altına alınan ve marjinalleştirilenlerin yanında yer almaya çağrılmaktadır. Adalet, kişinin kendi dinsel toplumunun sınırlarının ötesine uzanan dinsel bir bağlılığın ifadesidir. Daha da ötesi Müslüman ve Hıristiyanlar baskı altında olan ve dışlanan kurbanlarla dayanışma veya onları savunma konusunda ortak bir vaziyet takındıklarında kendi dinsel değerlerini ve ideallerini savunurlar/yüceltirler. Azınlık haklarındaki mütakabiliyet ilkesinin man-

tığı adaletin değerinin kayıtsız şartsız evrenselliğiyle çatışır/tezat teşkil eder. İnanç sahipleri kendi kendilerine kendilerinin devlet-içi ilişkilerin metotları tarafından baskı altına alınmasına izin vermemelidirler. Mütakabiliyet ilkesinin mantığı dünyanın ve toplumların sınırlarını dinsel çizgiler boyunca çizer ve eşit vatandaşlık prensipleriyle tezat teşkil eder.

14- Diyalogla meşgul olan inanç sahibi erkek ve kadınlar tüm etnik, sosyal ve dinsel sınırların ötesine geçerek herhangi bir devlet veya toplumdaki tüm insanların eşit vatandaşlık hakkına sahip olduğunu tasdik ederler. Ulusal kimliklerin ötesinde kişileri ötekilerle birleştiren dinsel katılımlar/ortaklıkların eşit vatandaşlıkla çatışmaması/tezat teşkil etmemesi gerekir. Çoklu/muhtelif kimlikler insan varlığının bir gerçeğidir. İnsanlar kendi kendilerini örneğin millet, din, kültür, aile, cinsiyet, yaş ve işle alakalı çeşitli kimlikler çerçevesinde tanımlar. Diyalogda kişisel kimliğin hiçbir veçhesi diğerini dışlamaz. Diyalog muhatapları, kendi kimliklerinde kendilerini ne kadar çok emniyette hissederse onlar o kadar çok kapsayıcı olabilir ve daha geniş çaplı dinler ve kültürler arası ilişkiler ve karşılıklı birbirine tesir etmeyle iştigal ederler.

Eylem İçin Öncelikler

1- Son on yıldır toplanan pek çok diyalog konferansında dikkat çekilen tavsiyeler çoğunlukla birbiriyle oldukça benzerlik arz etmektedir. Onların tekrarı, önemlerini en iyi bir şekilde vurgulama ve Müslüman ve Hıristiyanlara önlerindeki görevin tamamlanamamış olarak devam ettiğini hatırlatma anlamına gelir. Bu dokümanda teşebbüs edilen Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin günümüzdeki durumunu değerlendirme arka planına karşı daha ileri düzeyde eylem için söz konusu tavsiyelerin bir kaçının altının çizilmesi ve öne çıkarılması gerekir. Onlar diyalogdaki kalıplar ve işbirliği, eğitim ve medyanın yapılaş tarzıyla alakalıdır.

2- Onun etkisini genişletmek için Müslüman-Hıristiyan diyalogu iştirakinin genişletilmesi ve her bir toplumdaki fikirlerin çeşitliliğini

yansıtacak hale getirilmesi gerekmektedir. Daha da ötesi öğrencilerin, genç insanların, dinsel liderlerin, çeşitli meslek gruplarının ve hükümet dışı organizasyonların/sivil toplum örgütlerinin diyaloga dâhil edilmesi mutlaka teşvik edilmelidir.

3- Müslüman ve Hıristiyanlar giderek artan bir şekilde pek çok kültürler arası, dinlerarası ve uluslar arası diyalog teşebbüslerine katılmaya davet edilmektedir. Bu tarz katılımların önemli etkileri olmasına rağmen, bu durum her zaman bu tarz pek çok diyalog teşebbüsünün ardındaki fikrin kabul edildiği anlamına gelmez.

4- Hıristiyan-Müslüman diyalogu mahalli, bölgesel ve küresel olarak biricikliğini/eşsizliğini ve acilliğini korumaktadır. O, sürekli olarak kendisine özen gösterilmesini ve çoğaltılmış çabaların odak noktası olmayı hak etmektedir. Bu iki taraflı diyalogda ve uzun süreli düzenlemede kazanılan/elde edilen kümülatif tecrübe kısa süreli mütalaaların ve münasebetlerin ötesine taşınmalıdır.

5- Ulusal ve bölgesel düzeyde Hıristiyan-Müslüman gruplarının bir araya getirilmesi ve güçlendirilmesi hala bir öncelik olarak baki kalmaktadır. Böyle gruplar adalet, eşit vatandaşlık, insan hakları ve sivil barışı temin konusunda sivil ve dinsel otoritelerle birlikte hareket etmelidir. Onlar, diyalog ve işbirliği projelerini başlatma, planlama ve uygulamada öncü bir rol oynamaya çağrılmaktadır. Onlar, Hıristiyan-Müslüman ilişkilerini etkileyen çatışma ve gerilimleri ele alma ve belirli bir bağlama özgü olan problemlerin öteki bağlamlara teşmil edilmemesini temin konusunda özel bir sorumluluğa da sahiptirler. Hıristiyan-Müslüman grupları ve kurumları birbirlerinin tecrübelerinden öğrenmek ve bölgeler ötesi işbirliği yolları geliştirmek için çaba sarf etmelidir.

6- Hıristiyan ve Müslümanlar ortak araştırma ve çalışma yapmaya teşvik edilmelidir. Onlar, ötekiyle ilgili hakiki/gerçek imajlar sunan ders kitapları ve öğretim materyalleri hazırlamak, yanlış idrakleri düzeltmek ve diyalog ve iyi ilişkileri ilerletmek için ilkeler geliştirme konusunda akademik ve diğer gruplarla ilişki içinde olmalıdır.

7- Okullardaki, kolejlerdeki, üniversitelerdeki ve yetişkin eğitim sistemlerindeki eğitim programları dünyanın çeşitli kültürel ve dinsel geleneklerinin anlaşılması ve takdir edilmesi için dizayn edilmeli ve mümkün olduğu yerlerde söz konusu dinlerin ve kültürlerin taraftarları o programlarda yer almaya davet edilmelidir. Bu özellikle pek çok insanın turist, iş gereği/meslek erbabı, iş adamı, gazeteci, diplomat ve sivil toplum örgütü çalışanı olarak farklı kültürlere seyahat ettiği önemlidir. Teoloji ve dini araştırmalar fakülteleri ve rahip okullarındaki öğretim programları Hıristiyan-Müslüman mezunlarını gerekli talim, terbiye ve hassasiyetle çoğulcu bağlamda dinlerarası diyalog için hazırlamalıdır.

8- Hıristiyan-Müslüman diyaloguna iştirak edenler aktif olarak medyaya hitap etmeli ve internet gibi en son iletişim tekniklerini daha yaratıcı bir şekilde kullanmalıdır. Bu durum diyalogun daha fazla farkına varılmasını ve ona iştiraki artırır. Dahası o, sansasyonel, basit ve klişeleşmiş imajların etkilerini ve onların manipülasyonunu karşılamaya da yardım eder.